

Del 2: Vanvården – staten vet inte vad som hänt

När Socialstyrelsen får i uppdrag att göra en snabbkoll av vanvården har regering och riksdag redan erfarenhet av en uppgörelse med statligt sanktionerade övergrepp i det förflutna. Då gällde det tvångssteriliseringar, nu gäller det vanvård av barn.

Detta har hänt: Efter larm i media har regeringen gett Socialstyrelsen i uppdrag att undersöka vad som går att få fram om vanvården vid institutioner inom den sociala barnvården åren 1950-1980.

Historien om tvångssteriliseringar var tämligen självklar och enkel för politiken att reagera på. Det var också lätt för borgerliga partiledare att ta politiska poäng på den. Moderaternas partiledare **Carl Bildt** krävde att en oberoende kommission skulle tillsättas efter en artikelserie av **Maciej Zaremba** i Dagens Nyheter hösten 1997. I september tillsatte den socialdemokratiska regeringen en steriliseringsutredning och två år senare infördes en ersättning till drabbade.

Med de vanvårdade är det annorlunda. Vanvården har ingen given början och inget självklart slut. Frågorna är många och kunskapsluckorna stora. De vanvårdade är i hög grad beroende av enskilda politikers engagemang i frågan. Osäkerheten om vad en upprättelseprocess innebär och kan komma att kosta gör det också knepigt för partierna att lyfta och driva det kravet.

I riksdagen reagerar två oppositionspolitiker på uppdraget till Socialstyrelsen och ställer skriftliga frågor till socialtjänstministern. [Centerpartisten Håkan Larsson undrar](#) varför de som vanvårdats på institutioner före 1950 inte ingår i Socialstyrelsens undersökningen.

– Tidsperioden 1950-1980 som anges i uppdraget är en

*avgränsning i syfte att få fram ett underlag inom rimlig tid. Det finns naturligtvis, precis som Håkan Larsson framhåller, inte någon anledning till att det skulle vara någon skillnad på dem som varit placerade tidigare, blir **Morgan Johanssons** svar.*

Magdalena Andersson (M) vill veta vad socialtjänstministern tänker göra för att aktualisera frågorna om ansvar och kompensation till de vanvårdade.

– Det saknas i dag underlag för att kunna göra sådana överväganden. Hur dessa frågor ska hanteras vidare avser jag att återkomma till när jag har fått ta del av Socialstyrelsens redovisning, svarar ministern.

*

Noll koll på antalet omhändertagna

Socialstyrelsens förstudie presenteras den 29 mars 2006. Ett 100-tal personer har hörts. Uppdraget gällde bara institutioner inom den sociala barnvården, men myndigheten har utgått från dem som hört av sig och har tagit in berättelser om vanvård i fosterhem också. Det är inte ovanligt att barnen haft flera placeringar.

Det är ingen tvekan om att övergrepp och kränkningar har förekommit. Men det går inte att fastställa hur omfattande vanvården har varit, konstaterar Socialstyrelsen.

Man vet inte ens hur många barn i åldern 0-18 år som var placerade på barnhem åren 1950-1980. Statistiken har stora brister. Forskarna **Marie Sallnäs** och Bo **Vinnerljung** uppskattar att 100 000-160 000 barn har varit i institutionsvård de aktuella åren.

Utredningstiden har varit knapp, frågorna är nya och svaren är ännu inte givna. Erfarenheterna från Norge redovisas utförligt. Stickprov i de svenska arkiven visar att det är

sällsynt med anteckningar om missförhållanden på institutionerna. Vill regeringen veta vad som hänt måste de vanvårdade engageras.

*

Normala uppfostringsmetoder?

Socialstyrelsen menar att vanvården på institutioner 1950-1980 bör relateras till den tidens syn på barnuppfostran och hur barn i allmänhet behandlades förr. Frågan om vanvård ska alltså bedömas med utgångspunkt i vad samhället tidigare ansett varit rätt och orätt att göra mot barn.

Så är det många som tänker vid den här tiden. Ansatsen kan också tyckas rimlig ur ett vetenskapligt perspektiv och för en myndighet som sitter på de anklagades bänk. Men om det är de vanvårdades lidanden och behov som står i fokus så är det ingen självklar utgångspunkt, vilket Vanvårdsutredningen senare kommer att visa.

Så här långt kan Socialstyrelsen bara redogöra för hur lagstiftningen utvecklats fram till det generella förbudet mot aga 1979. Från 1937 fanns regler för bestraffningar på institutionerna. I sina Råd och anvisningar från 1948 slår Socialstyrelsen bland annat fast att den mest aggressiva formen av bestraffningar – kroppsaga! – är strängeligen förbjuden.

Det som framkommit i intervjuerna kan inte sägas ha varit accepterade uppfostringsmetoder under perioden 1950-1980, konstaterar Socialstyrelsen.

*

Stora kunskapsluckor

De forskare som hörts hoppas på ett långsiktigt kunskapsbyggande om socialtjänstens insatser. En eventuell granskning bör också, precis som i Norge, *syfta till att lära för framtiden för att undvika riskerna vid placeringarna av*

barn och unga. Därför bör den omfatta både fosterhem och institutioner.

Detta är också vad Socialstyrelsen föreslår. Alla bör bjudas in att berätta om sina erfarenheter både i fosterhem och på institutioner och oberoende av när i tiden de inträffat. Direkt efteråt måste de intervjuade erbjudas psykologiskt stöd. Det bör även inrättas en nationell hjälptelefon och ges ekonomiskt stöd till utgivning av de vanvårdades berättelser, menar Socialstyrelsen som också berör frågan om ekonomisk ersättning.

Att få berätta sin historia, att bli trodd och att få upprättelse är centrala teman i berättelserna. Många vill få svart på vitt att det som de utsatts för var fel. Frågan om ekonomisk kompensation kommer också upp eftersom många har blivit så svårt skadade att de har haft svårt att klara sig och sin försörjning. I de fallen kan också pengar vara en form av upprättelse.

*

I rapporten har varken *vanvård* eller *upprättelse* fått någon klar definition. Här talas genomgående om övergrepp och vanvård som två skilda saker. I den efterföljande Vanvårdsutredningen kommer övergrepp att definieras som en form av vanvård, vid sidan av försummelser.

Vad ordet upprättelse betyder är subjektivt och bestäms av användaren. Detta blir tydligt när det senare kommer till frågan om ekonomisk kompensation. För många vanvårdade är det ett måste. Utan ersättning, ingen upprättelse. Andra tycker det räcker med ett erkännande.

*

De vanvårdade ställer krav

Socialstyrelsen har träffat representanter för *Samhällets*

styvbarn och Resandefolket – Romanoa. Båda organisationerna kräver en oberoende granskning i vilken de själva också är representerade. Tillsynen skulle ha skötts av kommunerna, länsstyrelserna och Socialstyrelsen. Alla har fallerat. De är inte betrodda.

Från Norge har man betonat att granskningskommittéer måste ha en oberoende ställning, det är nödvändigt. Men granskningarna måste också kunna utföras inom rimliga tidsgränser och på ett professionellt godtagbart sätt, påpekar norrmännen.

När rapporten presenteras har ännu en klientorganisation tillkommit. Den startades i januari 2006 på Skogsvallen i Nässjö, där initiativtagaren **Peter Lindberg** har ett gatukök. Han tycker det är viktigt att vanvården i fosterhem också uppmärksammas. Efter **Thomas Kangers** dokumentär om barnhemsbarnen berättar han sin historia i media.

Peter Lindberg är ett av de tusentals Stockholmsbarn som genom århundraden skickats ut från huvudstaden till fosterfamiljer runt om i landet. Nej, han fick inte stryk på gården där han uppfostrades till dräng. Han fick inte heller någon kärlek. Han stängdes helt enkelt ute.

Hans plats var i hallen. I huset fick han bara vara när han skulle äta eller bjöds in att se på TV. När han skulle straffas för något låstes ytterdörren. Då fick han söka skydd i lagården, hos djuren. Så var det bara. Det var liksom normalt. Men på julafton!

Peter Lindberg kan se fosterföräldrarna och deras tre döttrar äta gott och fira julafton tillsammans inne i huset. Han står utanför, ensam och utlämnad till mörkret och kylan. I höet bland kalvarna försöker han värma sig, med spenvarm komjolk försöker han mätta sig.

Föreningen antar namnet *Stulen barndom* och får snabbt ett hundratal medlemmar. Den 24 april 2006 lämnas grupptalan för ett 30-tal personer in till Stockholms tingsrätt, med stöd av

Nordiska kommittén för mänskliga rättigheter, NKMR.

De drabbade kräver en miljon kronor per person för varje år de farit illa i fosterhem och på barnhem. Av detta blir intet. Tingsrätten säger nej, hovrätten säger nej och högsta domstolen kommer inte att ta upp kravet till prövning.

*

Lite däng har väl ingen dött av

Två dagar efter Socialstyrelsens rapport publicerar oberoende liberala Dagens Nyheters (DN) ledarsida en krönika av **Malin Siwe**. Under sina många år som frilansare har hon etablerat sig som en självgående och frispråkig skribent som ger luft åt åsikter som andra inte vill skylta med. Och i varje fall inte ett halvår innan svenska folket ska gå till val.

Budskapet är enkelt. De vanvårdade bör inte få någon ekonomisk ersättning. Samma uppfattning har hon tidigare givit uttryck för i Veckans Affärer, men då handlade det om de tvångssteriliserade.

Hittills har folkhälsominister Morgan Johansson förhållit sig glidande avvaktande i skadestandsfrågan, hänvisar till kommande kartläggningar. Han borde sagt nej genast, skriver Malin Siwe i Dagens Nyheter.

Hon tar fasta på svårigheten att bedöma omfattningen av övergreppen och hänvisar till att föräldrar fick slå sina egna barn fram till det allmänna förbudet mot barnaga 1979.

Barn fick inte bara stryk av elak barnhemspersonal och hemska fosterföräldrar, de fick däng i alldeles vanliga familjer som betraktades som kärleksfulla.

Malin Siwe anser fortfarande att jämförelsen med vad barn kunde utsättas för av sina egna föräldrar är relevant.

– Man fick aga sina barn i en vanlig familj och här handlar

det också i hög grad om barn i fosterfamiljer. Och då är det liksom: Familj och Familj. För mig är det en jämförelse som jag tycker är värd att göra. Det handlar inte om att förringa erfarenheten, bara att tala om hur jävla svårt det blir att införa en ersättning, säger Malin Siwe i dag.

I Dagens Nyheter ger hon bilden av en hotande gränslöshet och orättvisa mot alla andra som farit illa i sin barndom. Ska en ha ersättning, ska väl alla ha, typ.

Det går inte att fastställa vad som är en normallycklig barndom och ge statligt skadestånd till dem som fyller i tillräckligt många olycksrutor. Det vore fullständigt orimligt att säga att ett omhändertagande i sig ska berättiga till skadestånd. Eller att det barn som byter familjehem på grund av vantrivsel ska få ekonomisk kompensation.

Det Morgan Johansson kan och bör säga är att tillsynen av institutioner och familjehem måste ske oftare och noggrannare. Samt att livet dessvärre är väldigt orättvist.

Reaktionerna låter inte vänta på sig. Malin Siwes mejlkorg fylls snabbt av arga mejl från vanvårdade och personer som stöder deras sak. Av läsare blir hon kallad oempatisk idiot. Men på ledarredaktionen är det en vanlig dag på jobbet bara. Inget konstigt alls.

En vecka senare tar Dagens Nyheter in ett litet inlägg från Samhällets styvbarns ordförande, Birger Hjelm. Han tycker inte att Malin Siwe förstått problematiken och skriver att Sverige, precis som Norge och Irland, behöver göra upp med övergrepp mot medborgare i det förflutna.

Det handlar inte om något "däng", enstaka örfilar, dask eller nyp i öronen. De som i dag gör sina röster hörda vittnar i stället om systematiska kränkningar, misshandel, pennalism och ibland sexuella övergrepp. Därutöver har många berättat om kontinuerligt nedvärderande bemötanden i olika former som traumatiserat dem för livet.

Fem år senare kommer Malin Siwe med ännu en artikel på temat nej till ersättning, men då i tidningen Fokus.

*

Riksdagsledamoten **Maria Larsson** (KD) reagerar snabbt på Socialstyrelsens rapport och lämnar in [en skriftlig fråga](#) till socialtjänstministern.

Sammantaget kan sägas om Socialstyrelsens slutsatser och förslag att de syftar till att ge dessa glömda barn, i dag vuxna, upprättelse och stöd. Vad avser statsrådet att göra med anledning av Socialstyrelsens rapport? frågar hon.

Svaret från Morgan Johansson kommer en knapp vecka senare: *Jag ser mycket allvarligt på de oacceptabla förhållanden som beskrivits inom den sociala barnvården och avser att fortsätta arbetet med denna fråga utifrån Socialstyrelsens förslag.*

*

Staten vill veta mer och tar ett första steg

I september 2006 ska svenska folket gå till val. Morgan Johansson har ett halvår på sig att kicka igång en upprättelseprocess för de vanvårdade. Efter valet har han kanske inte kvar jobbet. Två dagar före midsommar beslutar regeringen att [tillsätta en vanvårdsutredning](#).

– Jag ville ha så mycket som möjligt gjort före valet så att regeringen, vilken det än blev, tvingades göra de åtgärder som behövdes, säger han i dag.

I direktiven till utredningen står det inte att det är en upprättelseprocess som inletts, det kommer senare. Statens och hela samhällets bristande kunskap om vad som hänt står fortfarande i förgrunden och får motivera att Vanvårdsutredningen tillsätts.

En utredare ska bjuda in vanvårdade till intervjuer och i

anslutning till det ska de erbjudas psykologiskt stöd. Uppdraget gäller även fosterhemsplaceringar. Alla som vill berätta ska höras.

Någon tidsgräns för när vanvården ska ha inträffat finns inte i direktiven, men det står enligt vilka lagar de vanvårdade ska ha varit omhändertagna. Resultatet av granskningen ska sammanställas och dokumenteras.

Uppdraget syftar till att kartlägga allvarliga övergrepp och vanvård av flickor och pojkar som varit placerade i familjehem/fosterhem eller vid institutioner inom den sociala barnvården.

Ordet *upprättelse* finns bara med i beskrivningen av uppdraget och då handlar det om den färdiga rapporten med de vanvårdades samlade historia mottagen, utredd och erkänd av svenska staten.

Rapportens syfte är inte primärt att ge en uttömmande bild när det gäller omfattningen av vanvård och övergrepp. Syftet med uppdraget är en rapport som dels skall ge upprättelse åt de drabbade, dels ge lärdom för framtiden.

Längre än så sträcker sig inte regeringens löfte om upprättelse för de vanvårdade. Frågan om ersättning har Morgan Johansson inte fått stöd för i regeringen, eller från finansdepartementet som han själv uttrycker det helt kort. Den frågan ska lösas senare, när man vet mer om omfattningen.

Borde ni sagt nej till ersättning direkt efter Socialstyrelsens rapport?

– Nej. Jag tycker att Socialstyrelsens rapport visar just att det finns väldigt mycket problem med de här åren. Den ger mer stöd för att gå in med ekonomisk ersättning, säger Morgan Johansson.

I det här läget är det ingen som vet hur många som kommer att

höra av sig till Vanvårdsutredningen. [Utredaren får två år på sig](#) och slutdatum sätts till den 1 juni 2008, men alla har klart för sig att utredningstiden kan behöva förlängas. Senast den 1 oktober 2007 ska utredaren redovisa hur arbetet fortskrider.

Text: Åse Lo Skarsgård

Illustration: Hektor Medici

*

Det här är den andra i en serie artiklar om den tio år långa upprättelseprocessen.

Del 1:

[***Så blev vanvårdade utan upprättelse***](#)

Del 3:

[Vanvården utreds, upprättelse var god dröj](#)

Vi vill gärna ha dina synpunkter.

Kommentatorsfältet är alltid öppet. Vi läser och publicerar efter hand.

[Här kan du skriva enbart till redaktionen.](#)

Anna Fredriksson, redaktör Stockholm

Helena Östlund, redaktör Göteborg

*